

Bronzul târziu și Hallstattul din stațiunea arheologică Rogova, jud. Mehedinți

Gabriel Crăciunescu

Résumé: *Bronze tardif et Hallstatt de la station archéologique Rogova, dép. de Mehedinți*

Les recherches menées entre 1995-1998 et 2000-2007, à Rogova, dans le dép. de Mehedinți, ont conduit à la découverte d'un riche matériel archéologique. Il appartient aux cultures de Coțofeni, Verbicioara et Hallstatt. La station archéologique est située dans la zone de la rivière Blahnița, qui ouvre ses eaux formant une partie marécageuse avec un centre plus élevé et protégée de l'eau. Cette zone était occupée par toutes les habitations préhistoriques. La phase tardive de la culture Verbicioara occupe la partie sud du site. Les céramiques de la phase tardive de la culture Verbicioara sont marquées par de nombreuses importations en provenance de la culture Žuto Brdo-Gârla Mare. La pénétration des récipients en céramique Žuto Brdo – Gârla Mare dans la culture de la fin de Verbicioara est connue dans toute la région sud-ouest d'Oltenia. Il s'ensuit qu'entre les deux cultures il y a eu de nombreux échanges matériels ainsi que des relations d'une autre nature.

Il n'y a pas niveaux d'occupation de la zone pour Hallstatt. Des découvertes ont été faites sur des surfaces petites et disparates. Les découvertes de cette période appartiennent à trois groupes culturels: Insula Banului, Gornea - Kalakača et Basarabi. Les céramiques trouvées correspondent aux trois groupes culturels. Ici ont été découverts des artefacts en fer. Au nord-est du site, un tombeau appartenant à la culture Basarabi a été découvert. Il contenait les os d'un individu incinéré et deux morceaux de métal, un couteau et un fibule. Dans aucun site archéologique de l'ouest d'Oltenia, nous ne possédons de vestiges des trois groupes culturels du Hallstatt.

Mots-clés: *Rogova, culture Verbicioara, Insula Banului, Gornea-Kalakača, Basarabi, Hallstatt.*

Câmpia Olteniei este, în cea mai mare parte, o câmpie de terase dunărene, având opt asemenea terase. Între Drobeta Turnu Severin-Brza Palanka și Plenița-Cetate terasele se desfășoară până sub platforma piemontană Getică, afară de un mic și strâmt tăpșan subcolinar între Drincea și Plenița. Aceasta este Câmpia Mehedinților, care se termină deasupra Dunării, în unele sectoare la 80-100 m altitudine. Cuprinde toată seria celor

opt terase și se desfășoară mai ales la nivelul celor 50-60 m și 27-35 m, aceasta din urmă în vestul văii, în zona Blahniței, unde se păstrează tiparul vechilor meandre ale Dunării din vremea terasei respective cu lacuri și mlaștini pe fundul văii la Vânu Mare, Flămânda, Bistreț¹, etc.

Satul Rogova este situat chiar în nordul terasei descrise mai sus, terasă care păstrează în diferite zone, lacuri și mlaștini pe fundul fostei văi a Dunării. Râul Blahnița, care vine din direcția nord-est, are numeroase zone mlaștinoase datorate terenului plat prin care curge dar și pânzei freatiche aflate la suprafață. O asemenea zonă se întâlnește în punctul „La cazărmi” care este situat la 2 km est de satul Rogova. Aici Blahnița curge printr-o luncă ce are o înclinare est-vest foarte mică, motiv pentru care râul și-a schimbat adesea matca. Datorită faptului că pârza freatică se află la adâncimea de 2-3 m, în urma drenării albiei acestui râu au apărut izvoare care contribuie la creșterea debitului râului. În acest punct lunca are o deschidere de circa 1 km și este mărginită de dealuri înalte situate la distanță mai mare în nord și mai mică în sud. Legătura cu restul câmpiei se face prin partea de vest, pe unde se scurge surplusul de apă pluvială sau provenită din topirea zăpezii. Deci toată această apă se scurge prin albia Blahniței, acesta fiind un alt factor care a determinat schimbările de traseu ale albiei râului.

Stațiunea arheologică Rogova este cunoscută printr-o mare așezare aparținând primei faze a culturii Verbicioara, estimată² la circa 11 ha, situată în punctul „La Cazărmi”. Aici au fost descoperite materiale aparținând mai multor culturi, care au ocupat mai mult sau mai puțin din stațiunea amintită. Pe lângă faza I a culturii Verbicioara, întâlnită pe toată suprafața sitului³, au mai fost descoperite materiale aparținând culturii Coțofeni⁴, dar pe o suprafață mai mică, ca și în cazul fazei finale a culturii Verbicioara, Hallstattului⁵ sau feudalismului timpuriu⁶. Au mai fost descoperite urme foarte slabe de materiale dacice și romane, reprezentate prin mai multe fragmente ceramice.

Această suprapunere de locuri din diferite perioade se poate datora terenului din zonă, bun pentru agricultură și păstorit. Stațiunea arheologică se află în zona râului Blahnița (Pl. II/1, 2) care are debit permanent și care își desface apele formând o porțiune mlaștinoasă cu un centru mai ridicat și ferit

¹ Mihăilescu 1966, p. 308.

² Crăciunescu 2018b, p. 115

³ Crăciunescu 1999, pp. 79-108.

⁴ Crăciunescu 2017, pp. 5-46.

⁵ Crăciunescu 1995, p. 139-150; Manea 2003, p. 50 și Pl. III/1, 2.

⁶ Crăciunescu 2004b, 99. 50-87

de apă. Porțiunea mlăştinoasă este alimentată și de apa unor izvoare care pornesc de la poala dealurilor din sud-estul stațiunii, aflate la mică distanță.

Faza finală a culturii Verbicioara a fost descoperită pe latura de sud a sitului. Această dispunere a descoperirilor acestei perioade în zona amintită se poate datora schimbării albiei râului Blahnița și inundațiilor permanente din perioadele ciclice cu exces de umiditate.

Pentru a putea fi urmărite pe planul general al săpăturilor zonele cu materiale din faza târzie a culturii Verbicioara, voi menționa coordonatele în care au fost descoperite asemenea materiale. În anul 1998, în secțiunea VII A, carou 8 și adâncime de 0,90 m; secțiunea 12, adâncimea 0,75 m; anul 2002, secțiunea XVIII, caroul 24, adâncimea 0,65 m; anul 2004, secțiunea XXIV, caroul 1, adâncimea 0,70 m; caroul 5, adâncimea 1,65 m; caroul 9, adâncimea 0,50 m. În plus, pe malul drept al Blahniței, în dreptul secțiunii XXIX, a fost cercetat restul unei locuințe din această fază (Pl. I).

Materialele acestei faze a culturii Verbicioara constau în fragmente ceramice de dimensiuni variabile. O mare parte din acestea sunt decorate. Un astfel de fragment ceramic descoperit (Pl. III/3) face parte dintr-o amforă și este lucrat destul de neglijent din pastă amestecată cu cioburi pisate. Decorul constă din linii și zig-zaguri, fiind caracteristic culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Alt fragment descoperit (Pl. III/4) face parte dintr-un vas mare, decorat și lucrat din pastă amestecată cu mult nisip și cioburi pisate. Ambele piese lasă impresia că au fost acoperite cu un slip cărămiziu. Dintr-un vas mai mic, probabil o cană, face parte un fragment ceramic (Pl. III/5) lucrat din pastă amestecată cu nisip și atent decorată. Aceleiași categorii ceramice îi aparțină un fragment de castron cu gâtul evazat (Pl. III/7). Îi lipsește fundul și buza dar este de dimensiuni medii, fiind decorat cu linii și meandre.

Un fragment dintr-o cană ne arată un vas (Pl. III/6) lucrat din pastă fină amestecată cu nisip fin. Fragmentul este decorat cu romburi, linii și zig-zaguri foarte fin executate. Din altă cană fac parte mai multe fragmente din care, după restaurare, s-a obținut aproape o treime din acest vas (Pl. IV/8). Decorul este format din linii, spirale și cercuri concentrice, fiind specific culturii Žuto Brdo-Gârla Mare dar felul în care este realizat respectivul decor denotă o fază târzie care se apropie de Hallstatt. Materiale decorate în acest stil au mai fost descoperite în necropola epocii bronzului de la Balta Verde⁷ pe un fragment de castron cu buza în colțuri și un decor care începe de sub buză și coboară către baza vasului. Este singura mențiune a acestui fragment de vas, care prezintă într-o fotografie. În lucrările următoare ale prof. D.

---

⁷ Berciu 1939, Fig. 167.

Berciu, referitoare la materialele epocii bronzului din Mehedinți⁸, piesa nu mai este amintită. Acest tip de decor se mai întâlnește în mormântul nr. 1 din necropola hallstattiană de la Hinova⁹.

Printre aceste materiale a fost descoperită și o statuetă antropomorfă fragmentară de la care se păstrează cea mai mare parte a jumătății superioare (Pl. IV/9; V/10 d). Piesa a fost lucrată cu multă atenție. Acest tip de piesă se întâlnește frecvent în plastica culturii Žuto Brdo-Gârla Mare.

În ultimii 30 de ani albia râului Blahnița a fost regularizată prin săpături adânci realizate cu utilaje mecanizate, pe o lungime destul de mare care include și partea de sud-est a stațiunii arheologice. În felul acesta au fost scoase la suprafață numeroase fragmente ceramice, fiind distruse urmele de locuire de pe latura de sud-est a sitului. În malul vertical trasat mecanic pe această latura a sitului, deși degradat de apă cu debit variabil, au fost observate gropi și locuințe din această fază târzie a culturii Verbicioara. Cantitățile foarte mari de pământ scoase din albia râului Blahnița și depozitate în imediata apropiere a malului drept care se află către sit, nu au permis cercetarea acestora prin trasarea unor secțiuni arheologice. În felul acesta au fost cercetate doar zonele care permiteau accesul la complexe perioadei menționate mai sus.

Un asemenea complex este reprezentat de resturile unei locuințe cu două încăperi din care am avut la dispoziție pentru cercetare, doar o mică porțiune deoarece partea principală a cesteia se află pe traseul actualei albii a pârâului și deci a fost distrusă de săpăturile mecanice. Materialul ceramic găsit aici este relevant pentru faza finală a culturii Verbicioara și constă în fragmente ceramice de factură Žuto Brdo-Gârla Mare de foarte mici dimensiuni dar și din fragmente de vase mai mari. Prezint aici fragmente din două căni nedecorate la car căte o toartă se ridică de pe buză și se prinde pe umărul piesei. Una din căni (Pl. V/11) are toartă aproape rotundă iar vasul este lucrat din pastă de bună calitate iar cealaltă (Pl. V/12) este lucrată din pastă cu un conținut mai mare de nisip cu bobul mare. În afara acestor căni am mai găsit și un fragment dintr-un vas bitronconic (Pl. VI/13) prevăzut cu apucători plate situate pe maxima bombare. Vasul era lucrat din pastă amestecată cu mult nisip și pietricele, observate în goulurile din peretele exterior al acestuia. Un tip ceramic deosebit este reprezentat de un pahar (Pl. VI/14) lucrat din pastă de proastă calitate și cu pereții neglijent finisați.

Prima observație care se impune este aceea că ceramica de factură Žuto Brdo-Gârla Mare care se întâlnește într-o locuire situată la distanță de

⁸ Berciu 1953; Berciu 1956.

⁹ Davidescu, Vulpe 2010, Fig. 3/1.2

arealul acestei culturi, adică zona Dunării, face parte dintr-o aşezare aparținând culturii Verbicioara. Precizarea se impune deoarece unii cercetători care s-au ocupat de cultura Žuto Brdo-Gârla Mare au fost surprinși de atribuirea acestei ceramici unei faze târzii a culturii Verbicioara deși nu sunt de acord cu extinderea culturii Žuto Brdo-Gârla Mare la distanță de arealul ei firesc.

De aici rezultă faptul că între cele două culturi existau numeroase schimburi materiale precum și relații de altă natură care permiteau păstrarea ceramicii Žuto Brdo-Gârla Mare la distanță de spațiul cultural căreia îi aparținea. Că situația este reciprocă se poate observa în aşezarea Žuto Brdo-Gârla Mare de la Izvoarele. Între materialele acestei culturi a fost descoperită o jumătate de ceașcă¹⁰ Verbicioara IV. Cultura Verbicioara târzie nu dispare din Oltenia centrală și de sud, așa cum se consideră de către unii autori. Dacă descoperirile sunt mai rare, acest lucru se datorează cercetării. Imediat ce această parte a culturii Verbicioara va prezenta interes pentru tineri arheologi, vor începe să fie făcute noi descoperiri în acest sens.

Situarea locuirii Verbicioara din faza târzie într-un spațiu îngust de pe latura de est a sitului se poate datora schimbării situației terenului în respectiva perioadă. Adică este posibil ca râul Blahnița să își fi schimbat cursul și toată zona centrală să fi fost inundată. Acest proces de schimbare a cursului râului a mai fost întâlnit și în perioada când situl era locuit de populația primei faze a culturii Verbicioara.

Despre locuirea hallstattiană din situl arheologic de la Rogova s-a mai scris¹¹, dar este necesară o revenire deoarece au continuat cercetările și au apărut noi materiale și noi situații. Acum avem documentate aici locuiri atribuite grupurilor culturale Insula Banului, Gormeia-Kalakača și culturii Basarabi.

Cea mai veche piesă de metal de la Rogova, o brătară hallstattiană, este cunoscută de foarte mult timp. Prima ei mențiunare se datorează lui C. Moisil¹² și apoi de D. Berciu¹³. După aceste mențiuni piesa nu mai este amintită în lucrări care se refereau la descoperirile din această zonă¹⁴. Mult mai târziu revine în literatura de specialitate¹⁵ cu care ocazie se precizează că

¹⁰ Crăciunescu 1992, Pl. 4/6,9.

¹¹ Crăciunescu 2003, pp. 273-285.

¹² Moisil 1911, fig. 6.

¹³ Berciu 1939, pp. 176-177, și Fig. 221/3.

¹⁴ Berciu 1953; Petrescu-Dîmbovița 1977.

¹⁵ Soroceanu 2005, pp. 23, 29.

aceasta a fost analizată chimic încă din anul 1913. Aflăm că aceasta este piesa cu cel mai mare procent de staniu din cele analizate de Nicolescu-Otin. Brățara aceasta se află în colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier din Drobeta Turnu Severin. Aceasta a fost descoperită la începutul sec. al XX-lea când albia râului Blahnița și terenul pe care se află situl erau încă cele naturale, intervenția cu mecanizate fiind realizată după mijlocul sec. XX. Cum nu era cunoscut locul unde a fost descoperită această primă piesă din localitatea Rogova, cercetările arheologice care s-au desfășurat aici între 1995-1998 și 2000-2007 au permis depistarea unui sit arheologic cu locuiri și din Epocă a fierului.

Cea de a doua locuire pe care o prezint aici se referă la Prima epocă a fierului. Descoperirile acestei perioade sunt mai bogate decât materialele aparținând fazei finale a culturii Verbicioara. Deși lipsește un strat continuu de cultură care să aparțină acestei epoci, materialele sunt mai numeroase. Lipsa unui strat continuu de locuire își are explicația în faptul că în acea zonă mlaștinoasă, locuirile acestei perioade s-au situat pe terenul cu cea mai mare înălțime. Locuirea mai intensă a zonei în perioada hallstattiană a determinat păstrarea unor materiale pe fundul unor gropi. În perioada actuală s-a intervenit cu mecanizate asupra terenului pentru a obține o suprafață cât mai plană, intervenție care a avut drept rezultat distrugerea celei mei mari părți a nivelului hallstattian. Zonele cu material din această perioadă se pot datora și denivelărilor de teren care au făcut posibil ca în unele locuri să se mai păstreze urmele de locuire ale acestei epoci. Totuși, suprafața pe care se întind zonele cu locuire hallstattiană este destul de mare și are forma unui triunghi cu un vârf în sudul sitului, altul în sud-est și ultimul în nord-vest.

Cu altă ocazie am prezentat mai multe situri din zonă, în afara celui de la Cazărmi, în care am efectuat cercetări de suprafață în zona situată între sit și localitatea Rogova. Am descoperit materiale hallstattiene în mai multe puncte¹⁶, ceea ce înseamnă că zona a fost destul de intens locuită.

În condițiile amintite, nu a fost posibil să identificăm locuințe care să aparțină acestei perioade. Este posibil ca în caroul 6 din S XIV la adâncimea de 1,20 m să se fi păstrat o porțiune de locuință, restul acesteia fiind distrus de revărsările Blahniței al cărei curs era destul de aproape. Cercetările arheologice au permis observația că o locuire Verbicioara aflată în apropiere, a fost distrusă și acoperită cu nisip de o schimbare a albiei râului Blahnița după care acel teren a fost din nou locuit. Este posibil să avem aceeași situație, cu o distrugere făcută de apele Blahniței într-un moment de

¹⁶ Crăciunescu 2003a, pp. 273-285.

revărsare. Au existat unele porțiuni, reduse ca suprafață, în care materialul arheologic era puțin mai bogat. Așa cum am arătat mai sus, bănuiesc că acele suprafete reprezentau porțiunile mai adânci din unele locuințe sau funduri de gropi.

Cele mai vechi materiale ale acestei perioade, conturate în ultimii ani de cercetare, aparțin grupului Insula Banului¹⁷. Acest grup cultural a fost descoperit în Insula Banului sau Ostrovul Golu, după cum este cunoscută în zonă această insulă. Materiale ceramice specifice acestui grup cultural au fost descoperite în sud-vestul Olteniei, destul de multe în nord-estul Serbiei precum și în nord-vestul Bulgariei. Ultimul orizont al aşezării de la Mala Vrbica-*Livade* este caracterizat de fragmente de ceramică decorate ca materialul de tip Insula Banului¹⁸. B. Hänsel consideră că acest grup cultural a evoluat în sudul Olteniei și zona Porțile de Fier¹⁹. La sud de Dunării, în zona Porților de Fier, descoperirile aparținând acestui grup cultural numără peste 34 de situri²⁰.

În situl de la Rogova am descoperit puține fragmente ceramice care să aparțină grupului cultural menționat. Un astfel de fragment ceramic am descoperit în S XVIII, c 16 la adâncimea de 0,40 m. Este decorat cu cercuri concentrice ștampilate și un motiv incizat sub forma unui meandru (Pl. VIII/23). Motivul incizat se întâlnește pe mai multe fragmente de vase descoperite în Insula banului²¹. Un alt fragment care este decorat cu S-uri echidistanți dispuși orizontal și vertical (Pl. VIII/22), are analogii în alte materiale descoperite la Ostrovul Banului²². Asemenea materiale au mai fost descoperite la Orevița Mare²³ și Drobeta Turnu Severin. Fragmentele de la Drobeta Turnu Severin provin dintr-o săpătură mai veche, al cărui autor nu îmi este cunoscut. Le-am găsit într-o ladă situată în depozitele Muzeului Regiunii Porților de Fier dar nu am reușit să le public până la plecarea mea din această instituție. Materialele se află la muzeul mai sus pomenit. Amintesc aceste materiale ceramice pentru a se avea în vedere și aceste puncte cu asemenea descoperiri. Situri aparținând acestui grup cultural se găsesc în număr foarte mare și la sud de Dunăre²⁴. Pentru Oltenia există o

¹⁷ Roman, Morintz 1969, pp. 393-423.

¹⁸ Popović, Vukmanović 1996, p. 67

¹⁹ Hänsel 1976, I, p. 151 și urm.

²⁰ Jevtić 1996, Harta I.

²¹ Roman, Morintz 1969, Fig. 8/12; 12/7.

²² Roman, Morintz 1969, Fig. 11/1, 3.

²³ Crăciunescu 2003b, Pl. XVII/3.

²⁴ Jevtić 1996, p. 57.

descoperire în zona Craiovei, la Valea Răii, com. Brădești unde au fost descoperite asemenea materiale²⁵.

O parte din materialul ceramic pe care îl prezint în continuare aparține grupului Gornea-Kalakača care se dezvoltă în faza anterioară culturii Basarabi. Grupul acesta este încadrat în Ha B₂ - Ha B₃ fiind considerat ca o manifestare etno-culturală distinctă în cadrul Hallstattului²⁶. Ceramica descoperită la Rogova și care aparține acestui grup cultural este reprezentată în special de castroane cu buza invazată și caneluri oblice față de buză iar corpul este decorat cu linii realizate în diferite feluri (Pl. VII/15, 19, 20). Asemenea materiale se întâlnesc pe un spațiu destul de mare în care includem Oltenia, Banatul²⁷ și sudul Dunării²⁸. Alte exemplare au canelurile paralele cu buza care și ea are un decor în formă de meandru iar pe corp se află linii punctate (Pl. VII/16). Unele exemplare de castron au caneluri paralele cu buza iar pe corp au imprimate ștampile de formă triunghiulară (Pl. VII/17). În alte cazuri canelurile sunt oblice față de buză iar pe corp au imprimate ștampile de diverse forme (Pl. VII/21). Materiale asemănătoare se întâlnesc pe un spațiu mare, amintit mai sus²⁹. Aceste materiale au fost descoperite la Rogova în Sp. I; S VI; S XVI și S XVIII, deci în zona de sud a sitului.

În toată perioada cât am făcut cercetări în situl de la Rogova am reușit să surprind conturul a trei gropi care aparțin culturii Basarabi. Prima dintre acestea, G3/1997 a fost descoperită în S VIII, C. 9 la adâncimea de 0,90 m. Era rotundă, avea diametrul de 0,90 m și era plină cu cenușă, fragmente ceramice și pământ. Următoarea groapă, G11/2000, a fost descoperită în Sp. I. Conturul ei a fost stabilit pe baza materialului ceramic găsit în nivelul Verbicioara. Conținea slabe urme de cenușă, câteva fragmente ceramice de mici dimensiuni și pământ. Ultima groapă, G1/2006, a fost descoperită în S XXVIII, C. 4 la adâncimea de 0,65 m. Avea diametrul de 0,95 m și era plină cu pământ și doar două fragmente ceramice.

Restul materialelor le-am descoperit în diferitele secțiuni din zonele amintite mai înainte, fără o legătură între materialele din aceeași secțiune sau carou. Cele mai multe materiale, ceramică și metal, aparțin culturii Basarabi, care se întinde pe un spațiu destul de mare în această parte a Europei³⁰. Si în cadrul acestei culturi cele mai multe fragmente ceramice sunt reprezentate de

²⁵ Nica, Lazăr 1998.

²⁶ Gumă 1993, p. 196.

²⁷ Gogâltan 1996, Fig. 6/1; 7/1; Gumă 1993, Pl. XLVII.

²⁸ Popović, Vukmanović 1996, p. 67 ; Popović, Vukmanović 1998, p. 37.

²⁹ Gogâltan 1996, Fig. 6, 7; Crăciunescu 1996, Pl. IV/1, 3, 5

³⁰ Vulpe 1965, pp. 105-132; Vulpe 1986, pp. 49-90; Stojić 1979, pp. 97-107; Jevtić 1992, Stojić 1979, pp. 97-107.

resturi de castron. Un prim exemplar are buza invazată și caneluri oblice față de aceasta (Pl. VIII/24). Decorul de pe corpul vasului este realizat din S-uri culcați, dispusi orizontal dar neuniți. Alte fragmente provin de la castroane cu caneluri paralele sau oblice față de buză dar cu corpul nedecorat (Pl. VII/18; VIII/25, 26, 29). Descoperiri asemănătoare au fost făcute la Scăpău³¹, Ostrovul Mare³², Ostrovul Corbului³³ și alte localități din Județul Mehedinți. În câteva cazuri corpul vaselor este decorat cu grupuri incizii dispuse în semicerc și care se prind de ultima canelură (Pl. VIII/27). Acest ultim decor este frecvent folosit și îl întâlnim la Cerneti. În afara acestor numeroase fragmente de castron am reținut și un fragment din toarta unui vas decorat la interior și exterior cu triunghiuri hașurate (Pl. VIII/28). Ceramica aparținând culturii Basarabi se întâlnește pe un spațiu foarte mare din care amintesc Banatul³⁴, Transilvania³⁵, Serbia³⁶.

În situl de la Rogova au fost descoperite câteva piese lucrate din fier și un mormânt, materiale au deja publicate³⁷. Le amintesc sumar pentru a se putea crea o imagine de ansamblu asupra întregului material hallstattian de la Rogova.

În secțiunea XIV a fost descoperit un mormânt plan de incinerație aparținând culturii Basarabi. Îmi exprimam speranța că cercetările de după anul 2000 vor putea stabili dacă în acea zonă există o necropolă³⁸. Lipsa de susținere financiară a cercetărilor nu a permis acest lucru, motiv pentru care am și abandonat cercetarea acestui sit. Mormântul conținea o urnă (Pl. X/36) cu resturile incinerate ale unui individ, precum și două piese din metal: o fibulă (Pl. IX/34) de bronz cu miez de fier și un cuțit (Pl. IX/31) de fier. Fibulele de bronz cu miez de fier sunt cunoscute în sudul Olteniei în necropola de la Basarabi³⁹ dar și în necropola de la Vajuga-Pesak⁴⁰ din sudul Dunării. Tot de aici face parte o piesă foarte oxidată, pe care l-am considerat a fi dorn (Pl. IX/32. Altă piesă publicată anterior este reprezentată de un topor cu aripioare (Pl. IX/30). Despre aceste materiale am prezentat mai multe date

³¹ Crăciunescu 2008, Pl. I/5, 6.

³² Crăciunescu 1996, Pl. V/2; Ciocea Safta 1990, pp. 159-190.

³³ Moscalu 1990, pp. 117-124.

³⁴ Gumă, Dragomir 1981, pp. 107-124; Gumă 1982, pp. 155-172; Gumă 1983, pp. 65-138; Gumă 1993, pp. 208-235; Dragomir 1981, pp. 463-466 ; Nica 1974, pp. 7-42.

³⁵ Ciugudeanu 1976, pp. 9-22.

³⁶ Stojić 1979, pp. 97-107; Jevtić 1992.

³⁷ Manea 2003, Pl. III. IV.

³⁸ Crăciunescu 2003a, pp. 275-276.

³⁹ Dunitrescu 1968, pp. 177-260.

⁴⁰ Popović, Vukmanović 1998, Fig. 59; 80/2,3.

cu altă ocazie⁴¹. Din aceste mai vechi descoperiri mai face parte un celt lucrat din fier. Acesta a fost descoperit⁴² lângă un fragment de vas Gornea-Kalakača. Din ultima etapă a cercetărilor de la Rogova prezint un cuțit (Pl. IX/33) descoperit într-o avansată stare de oxidare. O altă piesă care face parte din primele descoperiri este un celt lucrat din fier (Pl. X/35). Trebuie spus că obiectele din fier au apărut prima dată în spațiul intracarpatic încă din sec XIII a. Chr și tot aici au apărut primele dovezi ale topirii fierului nativ⁴³ începând cu sec. XII-XI a. Chr. Începând din sec. X-IX a. Chr. acest gen de descoperiri se deplasează către zona Porților de Fier unde avem descoperite două piese⁴⁴ (un cuțit și un topor cu aripioare). În sec. VIII-VII a. Chr. majoritatea pieselor sunt reprezentate de arme și unelte și sunt descoperite, în general, în zone cu minereu de fier⁴⁵. În situl nostru a fost descoperit un celt⁴⁶ din fier (Pl. X/35) despre care adaug câteva elemente. O piesă care seamănă mult cu piesa de la Rogova a fost descoperită la Lăpuș, jud. Maramureș, într-un mormânt tumular care face parte dintr-o necropolă⁴⁷ datată în sec. XIII-XII a. Chr. Din săpăturile de la Teleac, județul Alba, provine un cuțit, un celt și un topor cu aripioare⁴⁸, toate lucrate din fier. Pieselete sunt date în sec. VIII-VII a. Chr., datare care corespunde, în general, celului de la Rogova. Având în vedere asocierea acestuia cu un fragment ceramic Gornea-Kalakača, optez pentru încadrarea celului nostru în sec. VIII î.e.n.

CONCLUZII

Rogova „La Cazărmă” este cel mai mare sit arheologic din județul Mehedinți reperat pe teren prin sondaje arheologice. Cu toate că îl estimez ca având o suprafață de 11 ha, trebuie să precizez că limitele de est și vest ale acestuia nu au fost atinse. Nu am beneficiat de fonduri din partea autorităților locale. Singurele fonduri pe care le-am primit au fost din partea Muzeul Regiunii Porților de Fier, după ce această instituție asigura și alte cheltuieli neacoperite de Consiliul Județean.

⁴¹ Crăciunescu 2003a, pp. 273-285.

⁴² Manea 2003, Pl. III/1,2.

⁴³ Boroffka 1987, p. 55.

⁴⁴ Roman, Morintz 1969, p. 422.

⁴⁵ Boroffka 1988, p. 56.

⁴⁶ Manea 2003, Pl. III/1.

⁴⁷ Boroffka 1987, p. 67 și Fig. 4/8; Ordentlich, Kacsó 1969, pp. 11-15; Kacsó 1971, pp. 36-54.

⁴⁸ Horedt 1964, pp. 119-132.

În sit au fost surprinse locuirii Coțofeni, Verbicioara timpurie și târzie, hallstattiene, slabe urme dacice și romane precum și ceva mai multe materiale din feudalismul timpuriu.

Locuirea aparținând fazei finale a culturii Verbicioara am ilustrat-o în special cu materiale Žuto Brdo-Gârla Mare care sunt mai numeroase. A fost descoperit și mult material ceramic aparținând culturii Verbicioara, dar starea fragmentară a cestuii care era lipsit de decor, nu permitea o ilustrare convingătoare asupra formelor ceramica. Locuirea acestei faze a fost întâlnită pe laturile de sud și est le stațiunii. Din păcate acolo unde consider că s-a aflat centrul acestei locuirii târzii a culturii Verbicioara a fost trasată mecanizat, în linie dreaptă, o nouă albie pentru râul Blahnița. Aceste lucrări au distrus nivelele arheologice din respectiva zonă. Pierderea este cu atât mai mare cu cât locuirea aceasta nu a avut o întindere mare și nu a fost de durată. Despre prezența ceramicii Žuto Brdo-Gârla Mare în această zonă situată la oarecare distanță de Dunăre, am discutat mai înainte. Subliniez încă o dată relațiile bune dintre populația de pe malul Dunării și cea din interiorul teritoriului, reprezentată de cultura Verbicioara. Acest fenomen a mai fost constatat în situl Orevița Mare⁴⁹, cercetat arheologic, dar și în descoperirii de suprafață din localitățile Pătulele⁵⁰, Iablanița⁵¹ și Pădina Mare⁵², toate acestea fiind stațiuni arheologice ale culturii Verbicioara.

Locuirea hallstattiană este prezentă pe o perioadă mare de timp și aparține unor grupuri culturale: Insula Banului, Gornea-Kalakača și Basarabi. Aceasta ocupă sudul sitului, de-a lungul actualei albii a râului Blahnița precum și o zonă care se situează în jurul secțiunilor XI și XIV (Pl. I). În această ultimă secțiune a fost descoperit și un mormânt de incinerație. Este posibil ca în acel sector să se afle o necropolă. În ciuda faptului că avem puține resturi din aşezarea primei epoci a fierului, o asemenea succesiune de locuirii nu se mai întâlnește într-un alt sit din Oltenia.

Intervențiile moderne de nivelare a terenului pe care se află situl, pentru a-l transforma în pășune pentru comunitate, a dus la distrugerea nivellelor arheologice din partea superioară. Același lucru s-a întâmplat și prin acțiunea de regularizare a pârâului Blahnița. Punctele în care au fost descoperite materiale din Bronzul târziu și din Hallstatt sunt reprezentate de unele gropi sau de acele porțiuni unde terenul prezinta unele denivelări.

⁴⁹ Crăciunescu 1998, pp. 497-505.

⁵⁰ Crăciunescu 1996b, Pl. V/13; Crăciunescu 2004a, Pl. LXVII/14; Crăciunescu 1918, Pl. VII/45.

⁵¹ Crăciunescu 2018a, p. 75.

⁵² Galbenu, Miulescu 1969, Fig. I/6,8.

Zona sitului era protejată, într-o anumită măsură, de faptul că se afla în mijlocul unui teren mlăștinos. Este posibil ca acest mic avantaj să fi determinat comunitățile umane din atât de multe perioade istorice să locuiască pe același teren. Acest sistem de protecție a unei aşezări este întâlnit tot pe Blahnița, în zona actualei localități Bucura⁵³, acolo unde Blahnița forma o mică baltă din cauza terenului care avea o înclinare foarte mică.

Lista localităților cu descoperiri Insula Banului, Gornea-Kalakača și Basarabi
din sud- vestul Olteniei

1. Balta Verde, comuna Gogoșu
2. Bistret, „*La punți*”, comuna Devesel
3. Breznița de Ocol, „*Sediul Poliției*”
4. Cerneți, „*La Sere*” comuna Șimian
5. Corlățel
6. Crivina, „*Km. fl. 894*” comuna Burile Mare
7. Cujmir „*Părăul Scăpău*”
8. Devesel
9. Gârla Mare „*Km. fl. 839-840*”; „*Insulă*”
10. Gruia „*Port*”
11. Ieșelnița
12. Insula Banului, sat Gura Văii
13. Izvoarele „*Stația de vinificare*”, comuna Gruia
14. Izvorul Bârpii „*Școală*”
15. Izvorul Frumos, *Km. fl. 880*”, comuna Burila Mare
16. Nicolae Bălcescu, oraș Vânju Mare
17. Orevița Mare, „*Păulești*”, oraș Vânju Mare
18. Ostrovul Corbului, „*Km. fl. 911*”, comuna Hinova
19. Ostrovul Mare, comuna Gogoșu
  - a. „*La Scheldă*”
  - b. „*Prundul Deiului*”
  - c. „*km. fl. 865*”
  - d. „*km. fl. 873*”

⁵³ În momentul cercetării acestui sit nu am cunoscut apartenența exactă a terenului respectiv, motiv pentru care situl apare pe raza satului Nicolae Bălcescu.

- e. „*km. fl. 875*”
- f. „*Botul Piscului*” – amonte
- g. „*Botul Piscului*” – aval
- 20. Ostrovul Șimian „*Insulă*”, comuna Hinova
- 21. Puținei „*Castrul Roman*”, comuna Izvorul Bârzii
- 22. Rogova „*La Cazărmi*”
- 23. Sviniuța
- 24. Tismana, comuna Devesel
- 25. Vânjuleț
- 26. Drobeta Turnu Severin
- 27. Dubova „*Peștera Ponicova*”
- 28. Dubova „*Cuina Turcului*”
- 29. Scăpău „*Magaziile CAP*”, comuna Devesel

Explicația planșelor:

- Pl. I – Rogova, Plan general de săpătură.
- Pl. II – 1. Zona sitului; 2. Râul Blahnița.
- Pl. III – 3-7. Ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare.
- Pl. IV - 8. Fragment de cană; 9. Fragment statuetă antropomorfă Žuto Brdo-Gârla Mare
- Pl. V – 10 a-d. Ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare; 11-12. Ceramică Verbicioara.
- Pl. VI – 13. Vas Verbicioara; 14. Pahar Verbicioara.
- Pl. VII – 15-21 Fragmente ceramice Gornea-Kalakača.
- Pl. VIII – 22-23. Fragmente ceramice Insula Banului; 24-29 Fragmente ceramice Basarabi
- Pl. IX – 30. Topor cu aripi oare; 31, 33. Cuțite; 32. Dorn; 34. Fibulă.
- Pl. X – 35. Celt de fier; 36. Urnă mormânt Basarabi..
- Pl. XI – Harta cu descoperirii hallstattiene din sud-vestul Olteniei.

Abrevieri

Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
Banatica	- Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reșița.
BCMI	- Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, București.
Dacia N. S.	– Dacia. Nouvelle Série. Revue d'Archéologie et d'Histoire

- Ancienne, Bucureşti
- Drobeta - Drobeta. Muzeul Regiunii Porţilor de Fier, Drobeta Turnu Severin.
- Historica - Historica. Centrul de Istorie, Filologie și Etnografie, Craiova.
- Litua - Litua. Studii și cercetări, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”. Târgu Jiu.
- Marmaţia Arheologie - Marmaţia. Marmatia, Muzeul Județean de Istorie și Baia Mare, Baia Mare.
- Materiale Arheologie, - Materiale (și cercetări) arheologice. Institutul de Bucureşti.
- Oltenia - Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie-Istorie. Muzeul Olteniei, Craiova.
- SCIV(A) - Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), Bucureşti.
- Starinar N. S. – Starinar. Srpskog Archeološkog Drustva, Beograd.
- Studii - Studii și cercetări, Craiova.
- Thraco-Dacica - Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie, Bucureşti.

BIBLIOGRAFIE

- BERCIU 1939 D. Berciu, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, Ed. Ramuri, 1939.
- BERCIU 1953 D. Berciu, Catalogul muzeului arheologic din Turnu-Severin, în *Materiale*, 1953, pp. 589-691.
- BOROFFKA 1987 N. Boroffka, Folosirea fierului în România de la începuturi pînă în secolul al VIII-lea î.e.n., în *Apulum*, XXIV, 1987, pp.55-77.
- CIOCEA SAFTA 1996 Elvira Ciocea Safta, Necropola tumulară de la Ostrovul Mare, *SCIVA*, 47, 1996, 2, pp. 159-190.

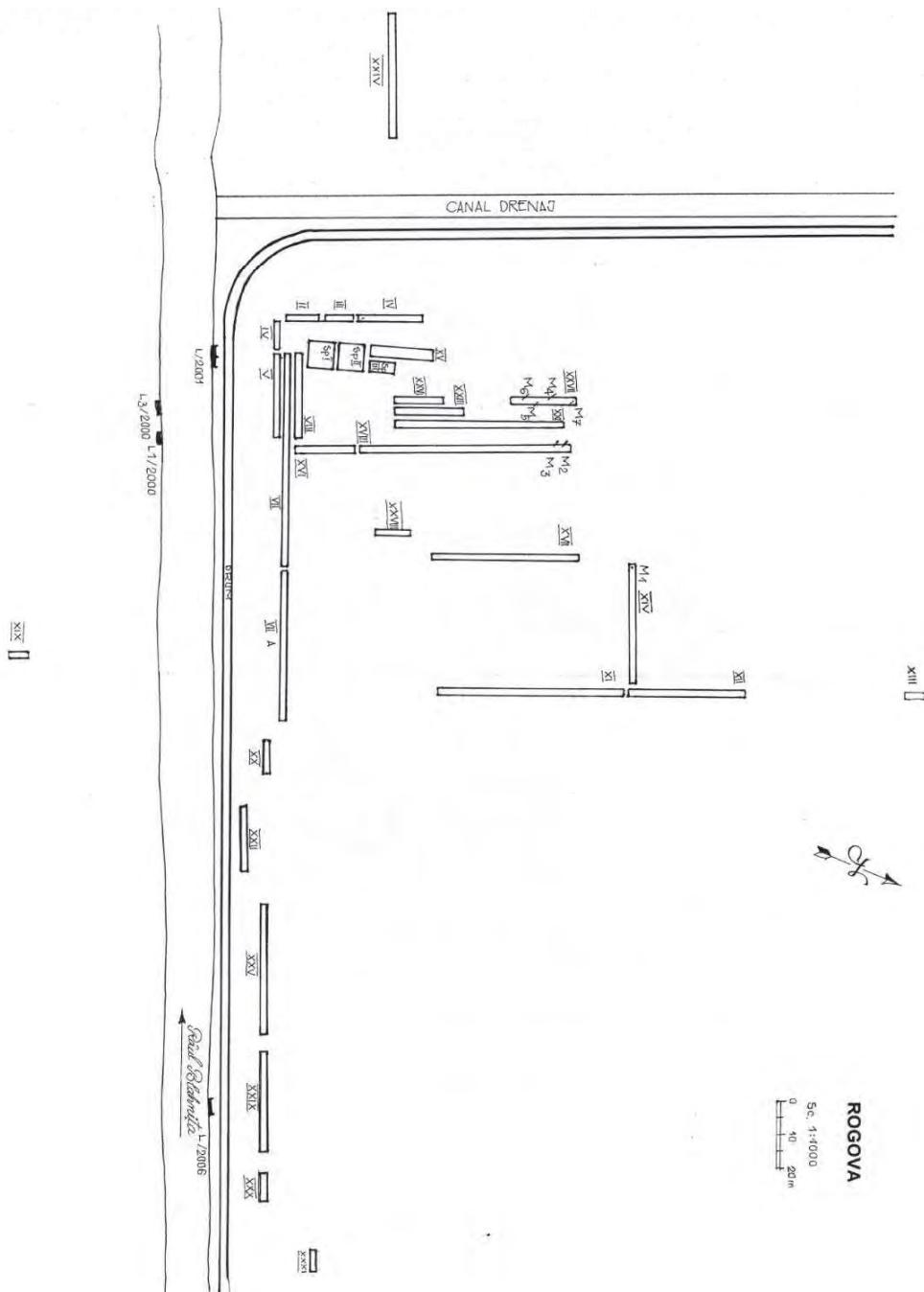
- CIUGUDEANU 1976 Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alba, în *Apulum*, XIV, 1976, pp. 9-22.
- CRĂCIUNESCU 1992 G. Crăciunescu, Așezare a culturii Gîrla Mare la Izvoarele, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, 1992, pp. 43-47.
- CRĂCIUNESCU 1995 G. Crăciunescu, La culture de Basarabi dans le département de Mehedinți, în *Thraco-Dacica*, XVI, 1-2, 1995, p. 139-150
- CRĂCIUNESCU 1996a G. Crăciunescu, La culture Basarabi dans le ouest de l'Oltenie, în *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa*, Kolloquium in Drobata-Turnu Severin (7.-9. November 1996), Bukarest 1996, pp. 79-92.
- CRĂCIUNESCU 1996b G. Crăciunescu, Cultura Verbicioara în județul Mehedinți, în *Drobata*, VII, 1996, pp. 35-48 8 Planșe.
- plus CRĂCIUNESCU 1998 G. Crăciunescu, La station archéologique Orevița Mare (dép. de Mehedinți), în *The thracian world at the crossroads of civilisations, II, Proceedigs of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996*, Bucharest, 1998, pp. 497-505.
- CRĂCIUNESCU 1999 G. Crăciunescu, Contributions à l'étude de la culture Verbicioara. La station archéologique de Rogova (dép. de Mehedinți), *Thraco-Dacica*, XX, 1-2, 1999, p.79-108.
- CRĂCIUNESCU 2003a G. Crăciunescu, Descoperirile Basarabi în localitatea Rogova, jud. Mehedinți, *Banatica*, 16/I, 2003, 16/I, p. 273-285.
- CRĂCIUNESCU 2003b G. Crăciunescu, Descoperirile arheologice în zona localității Orevița Mare, jud. Mehedinți, *Drobata*, XIII, 2003, pp. 55-102.
- CRĂCIUNESCU 2004a G. Crăciunescu, Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei, *Bibliotheca Thacologica*, XLI, Craiova, 2004.

- CRĂCIUNESCU 2004b G. Crăciunescu, Descoperiri din feudalismul timpuriu în județul Mehedinți, *Drobeta*, XIV, 2004, pp. 50-87.
- CRĂCIUNESCU 2008 G. Crăciunescu, Descoperiri arheologice din localitatea Scăpău, jud. Mehedinți. Découvertes archéologiques de la localité de Scăpău, dep. de Mehedinți, în *Banatica*, 18, 2008, pp. 47-64.
- CRĂCIUNESCU 2017 G. Crăciunescu, Așezarea culturii Coțofeni de la Rogova, județul Mehedinți; The Coțofeni settlement from Rogova, Mehedinți County, în *Oltenia*, XXIV, Craiova, 2017, pp. 5-46.
- CRACIUNESCU 2018a G. Crăciunescu, Plastica antropomorfă a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare din vestul Olteniei. The antropomorphic plastic of Žuto Brdo-Gârla Mare culture in western Oltenia, în *Oltenia*, XXV, Craiova, 2018, pp. 69-88.
- CRĂCIUNESCU 2018b G. Crăciunescu, Despre economia unei aşezări de epoca bronzului din Oltenia, în *Litua*, XX, 2018, pp. 114-130.
- DAVIDESCU,
VULPE 2010 M. Davidescu, A. Vulpe, Necropola de incinerație de la Hinova, jud. Mehedinți, în *Drobeta*, XX, 2010, pp. 117-179.
- DRAGOMIR 1981 I. Dragomir, Noi descoperiri arheologice în hotarul localităților Gornea și Sichevița, în *Banatica*, VI, 1981, pp. 463-466.
- DUMITRESCU 1968 Vl. Dumitrescu, La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (Dép. de Dolj, Oltenie), în *Dacia*, N. S., XII, 1968, pp. 177-260.
- GALBENU,
MIULESCU 1969 D. Galbenu, I. Miulescu, Periegheză în jurul comunei Pădina Mare, *Studii*, Craiova, 1969, pp. 135-141.
- GOGÂLTAN 1996 F. Gogâltan, Die späte Gornea-Kalakaca - Siedlung von Giroc und die Frage des Beginns der Basarabi-kultur im Sudwesten Rumänien, în *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa*, Kolloquium in Drobeta-Turnu

- Severin (7.-9. November 1996), Bukarest 1996,
pp. 33-51.
- GUMĂ 1983 M. Gumă, Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat, *Banatica*, VII, 1983,
pp. 65-138.
- GUMĂ 1993 M. Gumă, Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României, Die Zivilisation der Älteren Eisenzeit in Südwest Rumänien, *Bibliotheca Thracologica* IV, București, 1993.
- GUMĂ,
prima
DRAGOMIR 1981 M. Gumă, I. Dragomir, Cîteva aspecte din și a doua epocă a fierului în Clisura Dunării, în *Banatica*, VI, 1981, pp. 107-124.
- HÄNSEL 1976 B. Hänsel, Beiträge zur regionalen und chrologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an den unteren Donau, Bonn, 1976.
- HOREDT 1964 K. Horedt, Die Verwendung des Eisens in Rumänien bis in das 6. Jahrhundert v.u. Z, în *Dacia*, N. S., VIII, 1964, pp. 119-132.
- JEVTIĆ
the 1996 M. Jevtić, On the genesis and periodisation of Basarabi Culture in Serbia, *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa*, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7.-9. November 1996), Bukarest 1996, pp. 53-63
- KACSÓ
geneza
Lăpuș, în 1971 C. Kacsó, Uenele considerații cu privire la ceramicii din necropola tumulară de la *Marmația*, II, 1971, pp. 36-54.
- MANEA 2003 C. Manea, Locuirile sitului arheologic de la Rogova, județul Mehedinți, *Drobeta*, XIII, pp. 48-54.
- MIHĂILESCU 1966 V. Mihăilescu, Dealurile și cîmpurile României, București, 1966.
- MOISIL
preistorice
83-94. 1911 C. Moisil, Privire asupra antichităților din România, în *BCMI*, IV, 1911, pp.
- MOSCALU 1990 E. Moscalu – Noi materiale aparținând culturii tracice Basarabi de la Ostrovul Corbului (Jud.

- Mehedinți), în *Thraco-Dacica*, XI, 1-2, 1990, pp. 117-124.
- NICA 1974 M. Nica, Complexul de tumuli hallstattieni de la Ieșelnita, în *Historica*, III, Craiova, 1974, pp.7-42.
- NICA, LAZĂR 1998 M. Nica, Simona Lazăr, Quelques problèmes concernant le premier âge du fer en Olténie, în *The thracian world at the crossroads of civilisations*, Bucharest, 1998, pp. 506-518.
- ORDENTLICH, KACSÓ 1969 I. Ordentlich, C. Kacsó, Contribuții la cunoașterea ritului de înmormântare practicat în necropola tumulară de la Lăpuș (județul Maramureș), în *Marmatia*, I, 1969, pp. 11-15.
- PETRESCU- DÎMBOVIȚA 1977 M. Petrescu-Dîmbovița, Depozitele de bronzuri din România, Ed. Acad. R.S.R, București, 1977.
- POPOVIĆ, VUKMANOVIĆ 1996 P. Popović, Mirjana Vukmanović, Mala Vrbica, Vajuga and the beginning of the Iron Age, în *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa*, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7.-9. November 1996), Bukarest 1996, pp. 67-77.
- POPOVIĆ, VUKMANOVIĆ 1998 P. Popović, Mirjana Vukmanović, Vajuga – Pesak. Nekropola starijeg gvozdenog doba, Vajuga – Pesak. Early Iron age cemetery, Beograd, 1998.
- ROMAN, MORINTZ 1969 P. Roman, S. Morintz, Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României – Insula Banului, în *SCIV*, 20, 1969, 3, pp. 393-423.
- SOROCEANU 2005 T. Soroceanu, Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes I. Contribuția lui C. Nicolescu-Otin la cunoașterea metalurgiei preistorice, în Tudor Soroceanu (ed.) *Bronzefunde aus Rumänien. II, Descoperiri de bronzuri din România*, Bistrița Cluj-Napoca, 2005, pp.15-46.

- STOJIĆ 1979 M. Stojić, Nalazišta Basarabi kulture u okolini Svetozarevo, în *Starinar*, N. S., 30, 1979, pp. 97-107.
- VULPE 1965 Al. Vulpe, Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (Die Basarabi Kultur), în *Dacia*, N. S., IX, 1965, pp. 105-132.
- VULPE 1986 Al. Vulpe, Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabi-Kultur, în *Dacia*, N. S., XXX, 1986, pp. 49-90.

Planşa I

2

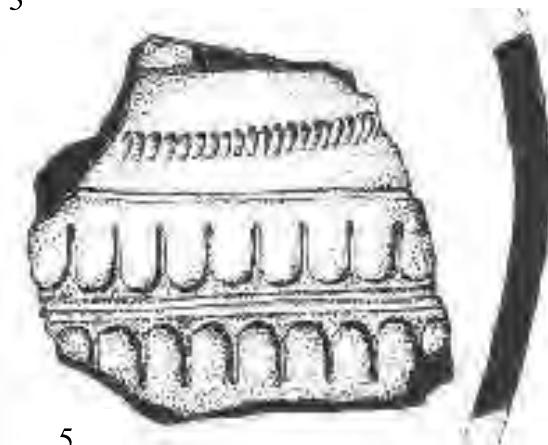
Planşa II

3

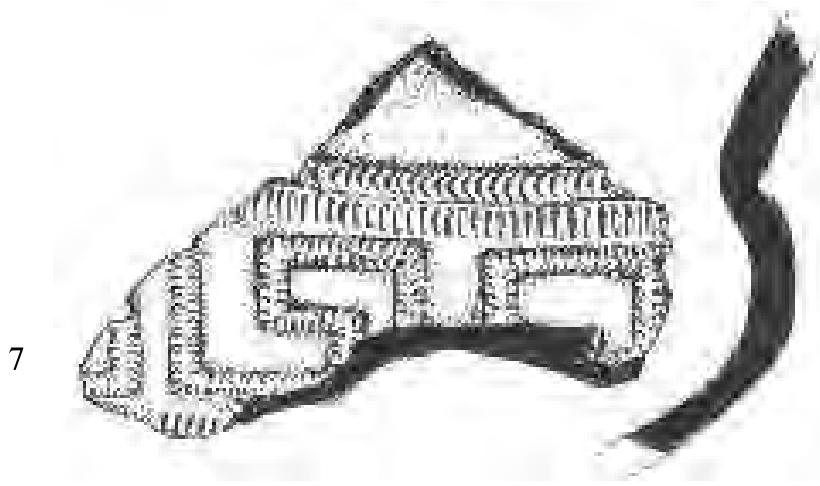
4

5

6

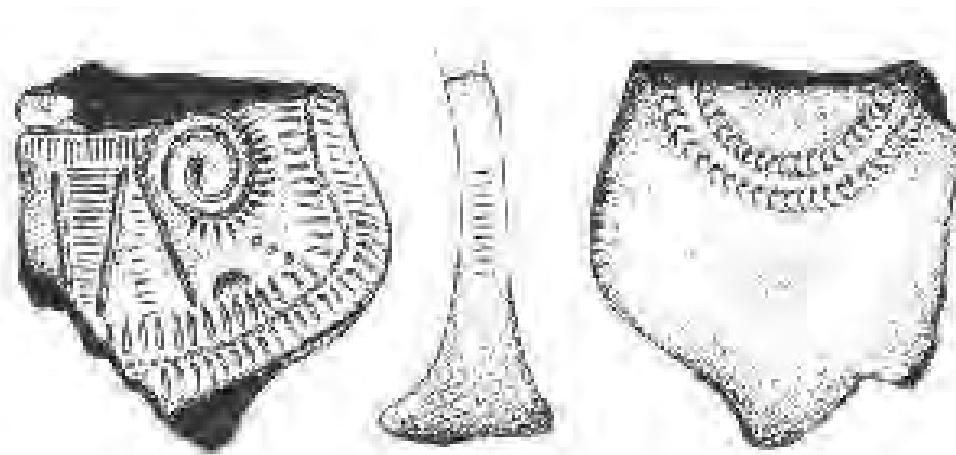

7

Planșa III

8

9

Planşa IV

10 a-d

11

12

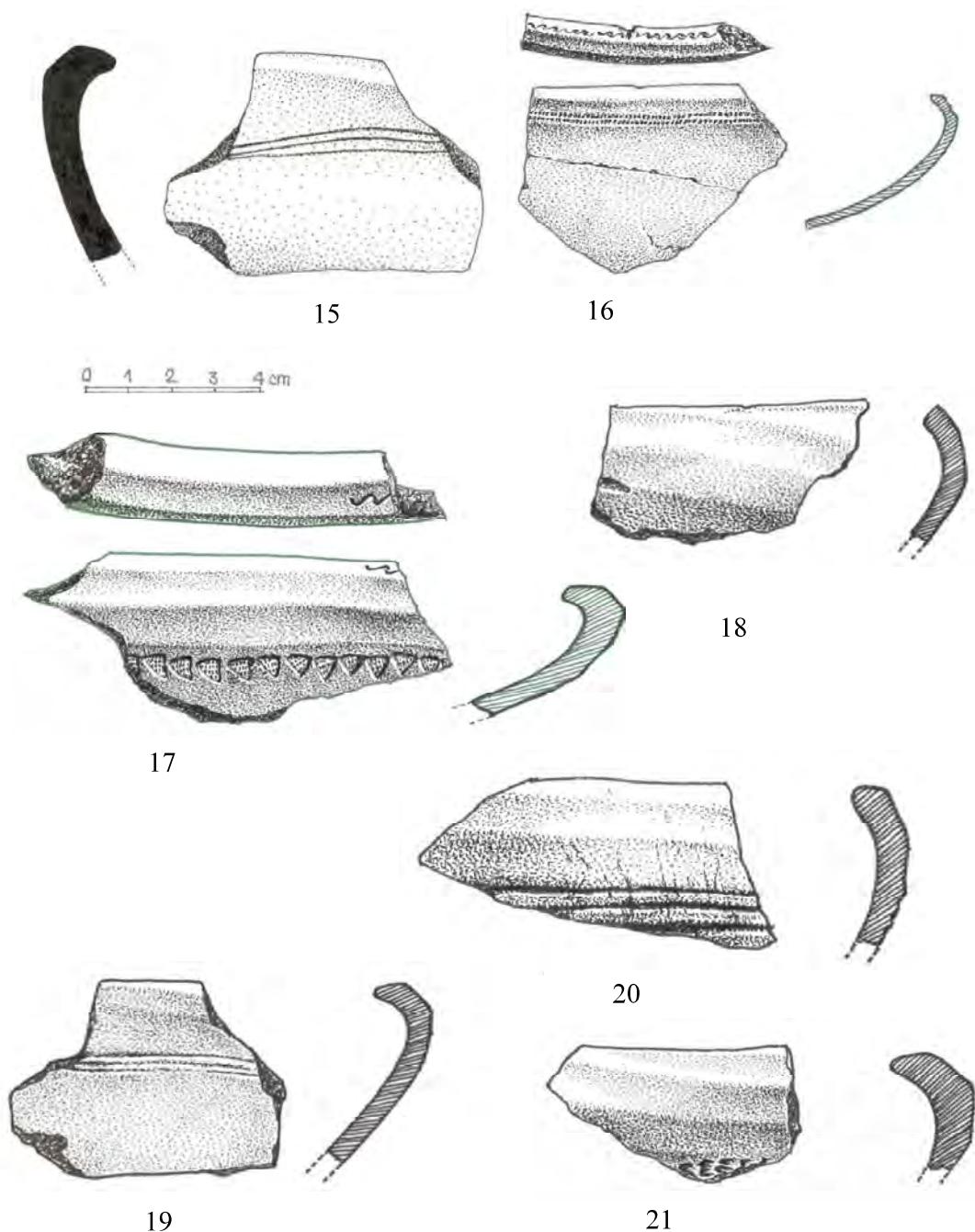

13

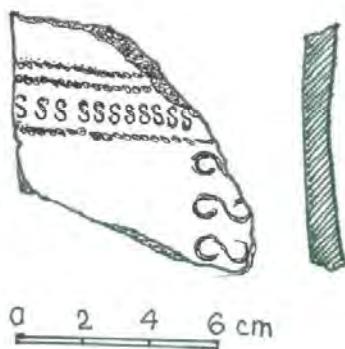

14

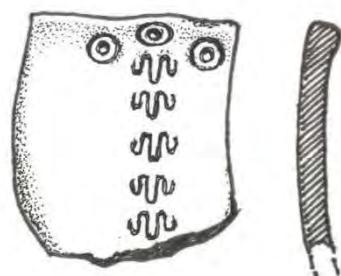
Planşa VI

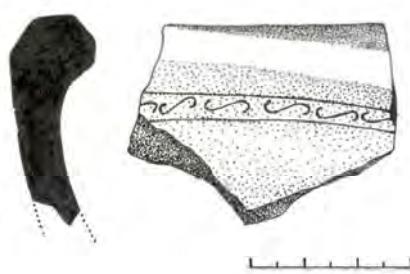
Plansa VII

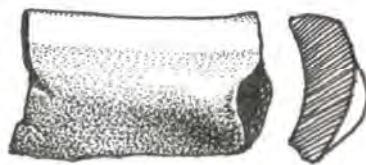
22

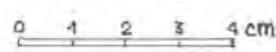
23

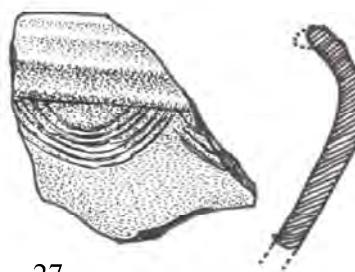
24

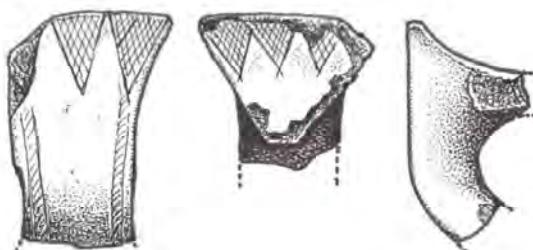
25

26

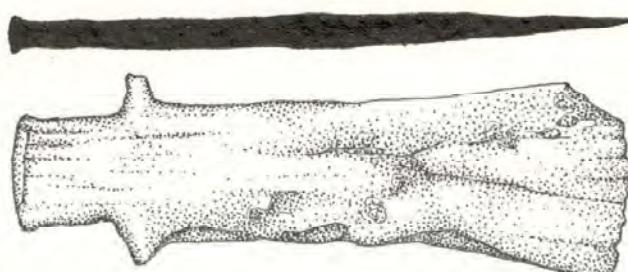
27

28

29

30

31

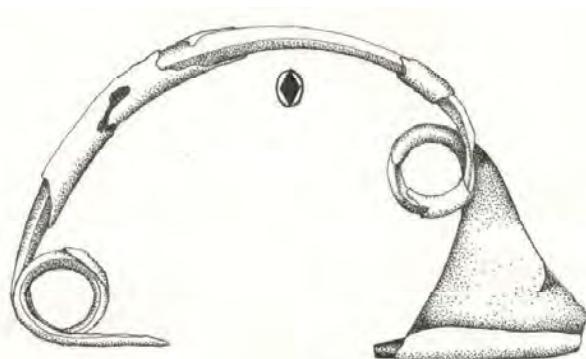

33

32

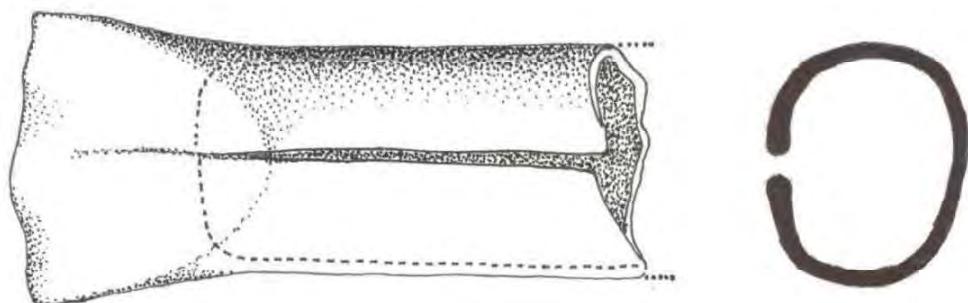
0
1
2
3
4 cm

34

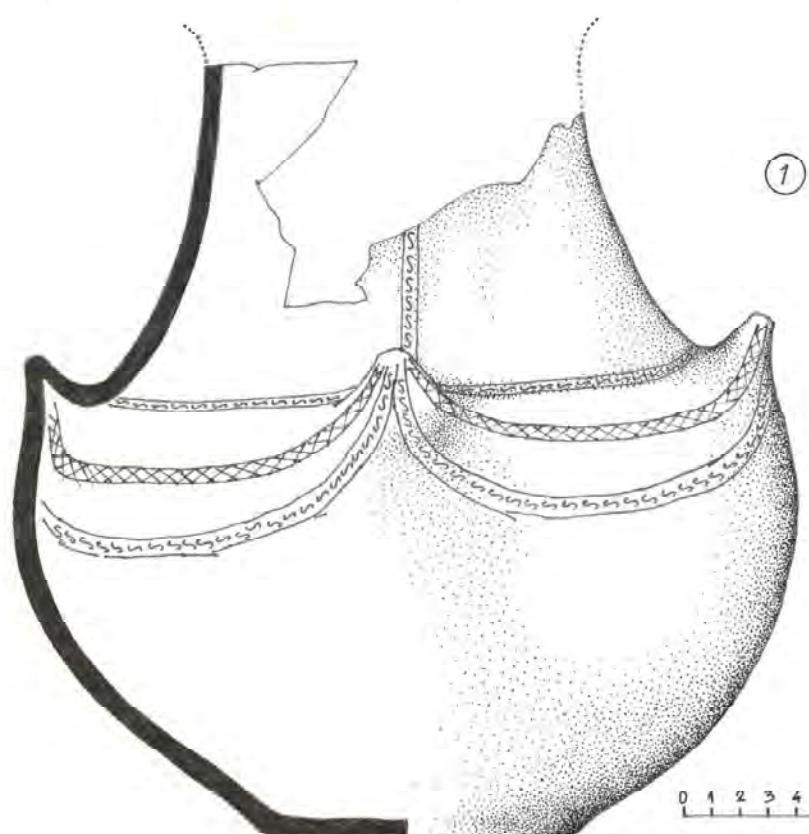
0 1 2 3 cm

Planşa IX

35

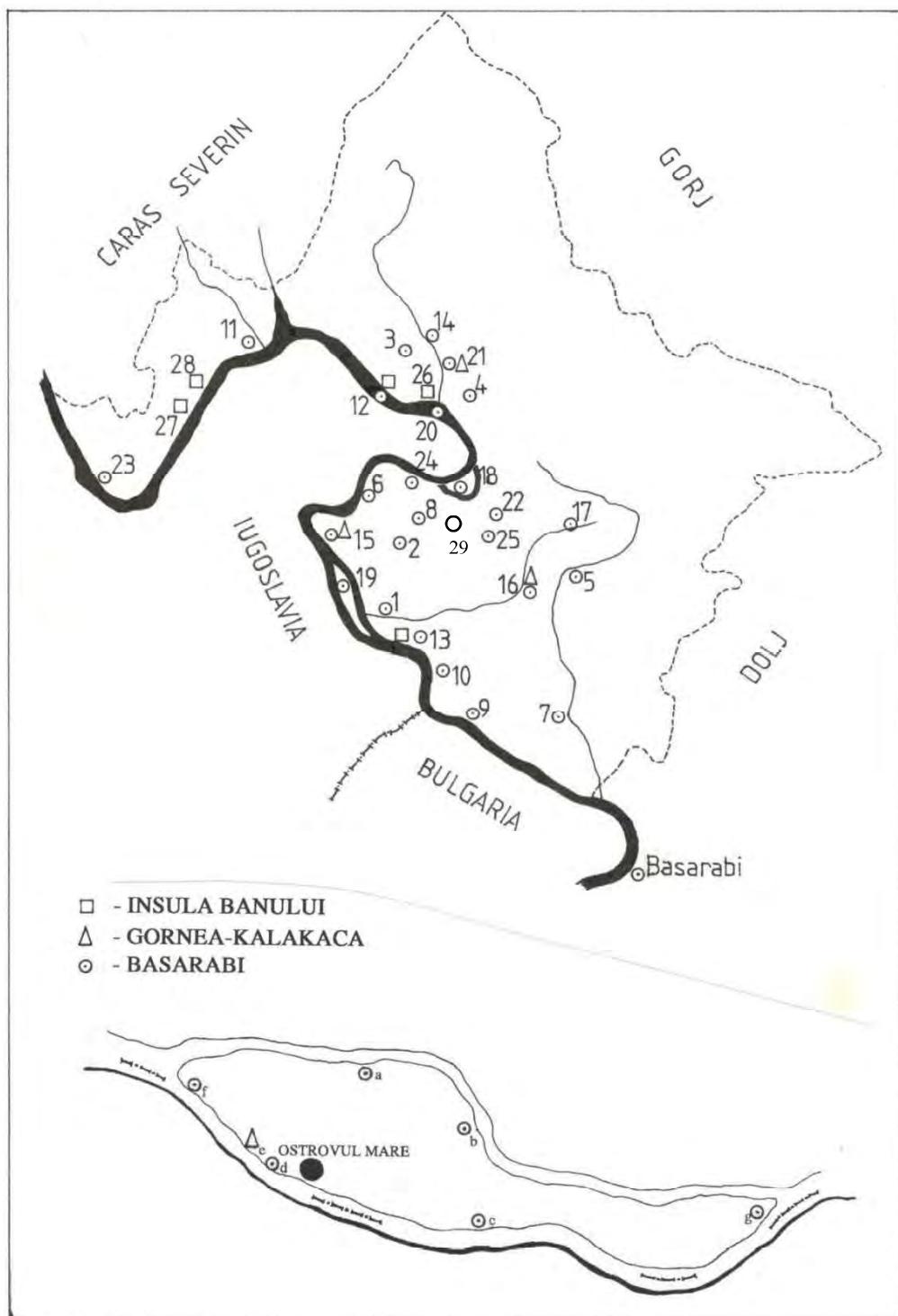
0 1 2 3 cm

36

0 1 2 3 4 5 6 cm

Planşa X

Planșa XI